

Черно море като политическа и културна метафора. (Наблюдения върху „Червената Ривиера“ на Кристен Годси и „Златните прахоляци“ на Силвия Шедлецка)*

АБСТРАКТ: Yanev Kristiyan, *Black Sea as a Political and Cultural Metaphor (Observations on Kristen Ghodsee's The Red Riviera and Sylwia Siedlecka's Golden Dusts)*, "Poznańskie Studia Slawistyczne" 26. Poznań 2024. Wydawnictwo "Poznańskie Studia Polonistyczne," Adam Mickiewicz University, Poznań, pp. 99–114. ISSN 2084-3011.

The article analyzes the image of Black Sea littoral as a cultural and political metaphor for the processes in Bulgaria's communist and post-communist period. Two outside critical perspectives on the recent Bulgarian history are compared – Kristen Ghodsee's ethnographical study based on *small histories* of Bulgarians working in the tourism industry, whose lives were affected by the Transition period, and Sylwia Siedlecka's collection of non-fiction texts on the physical and mental remnants of communist past, which continue to shape the present. The article outlines the image of the pre- and post-1989 period presented in the books, arguing that in both cases the sea metaphor (*Red Riviera* for the communist seaside project and *Golden Dusts* for the remains of the communist past in the post-communist present) challenge the common foreign stereotypes about Bulgaria (i.e., the Black Sea resorts, the touristic attractions).

KEYWORDS: Bulgarian seaside; post-communist period; ethnography; non-fiction literature

---

* Текстът е написан в рамките на проект с договор номер КП – 06 – Н40 / 7 от 10.12.2019 година на тема „Преходът след 1989 г. – интерпретации на историческата промяна, социалния опит и културната памет в съвременната българска литература“, одобрен за финансиране по Конкурс за финансиране на фундаментални научни изследвания – 2019 година на Фонд „Научни изследвания“.

1. Въведение

Комунистическият период и последвалият го преход към демократична и плуралистична обществена и политическа система в България са част от полемичното наследство на XX век и поради това са чест обект на дискусии и спорове. Както посочват Албена Вачева и Николай Папучиев, събитията от близкото минало „все още не са историзирани в някакъв конвенционален наратив, а са обект на множество интерпретации – индивидуални и колективни“, които „формират групови представи, създават по-трайни или по-неустойчиви образи, участват в така наречените *символни битки* за миналото“ (Вачева, Папучиев, 2023¹, курсив А.В. и Н.П.). Такива образи и представи създават масовата култура и медийната среда; литературата и киното също изграждат свои разкази за времето преди и след 1989 година. Освен това различните поколения възприемат миналото от разнообразни перспективи, които се колебаят между носталгията и отрицанието. Разнородни са и чуждестранните оценки на случилото се в България през последните десетилетия. От една страна, неуспешността на прехода и проблематичното скъсване с предходния исторически и политически период могат да се обясняват с помощта на стереотипите за балканска / ориенталска изостаналост или проблематична европейска интегрираност. От друга страна, изображенията на прехода на чуждестранни автори могат да бъдат изградени въз основа на емпирични наблюдения, контакт с местната култура и познаване на историческите реалии.

Настоящият текст съпоставя два такива образа на българското недалечно минало. Обект на анализ са книги, разглеждащи периода преди и след 1989 година от позицията на външния наблюдател, който обаче е запознат с езика и културата на анализираната среда. Американската етнографка и специалист в областта на постсоциалистическите изследвания Кристен Годси е автор на про-

---

¹ Благодаря на авторите на статията за нейното споделяне, преди да бъде публикувана в сборника от международната научна конференция „Българистиката по света, филологията у дома“, организирана през 2023 година от Югозападния университет „Неофит Рилски“.

учването *Червената Ривиера: пол, туризъм и постсоциализъм край Черно море* (*The Red Riviera: Gender, Tourism, and Postsocialism on the Black Sea*, 2005), а полската културоложка Силвия Шедлецка пише сборника с литературни репортажи *Златните прахоляци* (*Złote piachu*, 2019). Макар че двете авторки са представителки на култури, които имат различен опит със социалистическата и постсоциалистическата обществено-икономическа система, те подхождат към своя обект на изображение, опитвайки се да разберат (но и да проблематизират) стереотипите и клишетата за същността на прехода и предхождащия го период. Освен че представят различни гледни точки (на американския етнограф и постсоциалистическия полски изследовател), Годси и Шедлецка наблюдават и два отделни отрязъка от историята на прехода в България – непосредственият фон за „Червената Ривиера“ е страната в края на 90-те години с всички надежди и разочарования на ранния преход, докато *Златните прахоляци* събират впечатленията на авторката си над десетилетие по-късно. Въпреки това могат да се обособят редица прилики в описанието на българската действителност, които свидетелстват за трайността на определени образи и представи, но и за дълготрайните последици от комунистическото минало в посткомунистическото настояще.

И двете книги съпоставят ситуацията преди и след промените от 1989 година, проследявайки биографичните и личностните траектории на своите герои – обикновени работници в сферата на туризма при Годси и разнообразни персонажи от политическия, обществения и културния живот (Людмила Живкова, архитектът Георги Стоилов, пророчицата Ванга, Бойко Борисов) при Шедлецка. Картините на комунистическия режим и на последвалия преход са нюансирани и нееднозначни, като в тях все пак се появяват редица образи и мотиви, превърнали се в част от колективното въображение за близкото минало. Характерно и за двете произведения е също така това, че още на паратекстово равнище присъства морската образност. Настоящият текст аргументира, че в тези книги Черно море присъства не толкова като реална географска даденост, колкото като метафора за политическия и културния живот на България преди и след 1989 година (*Червената Ривиера* за комунистическите проекти за развитие на Черноморието; *Златните прахоляци*

като преобръщане на чуждестранния стереотип, който свежда действителността в България до слънчева туристическа дестинация).

2. Колективни представи за комунистическото минало и прехода

В своите книги и Кристен Годси, и Силвия Шедлецка рисуват картина на България в периода на комунизма и прехода, като разкриват утвърдените в колективното възприятие образи и асоциации. Макар че събеседниците на двете чуждестранни писателки споделят своите лични преживявания и наблюдения за българската действителност, в същото време те повтарят стереотипни представи, от които се оформя песимистичният образ на страната както преди, така и след преломния Десети ноември. Една от героините на Годси обобщава, че „толкова много се промени след 1989 година (...) и толкова много остана същото“² (Ghodsee, 2005, 2). В същото време липсва еднозначно отрицание и отхвърляне на комунистическия строй, а дори се появяват носталгични нагласи по режима на Тодор Живков.

И двете авторки отбелязват влиянието на комунистическия период върху съзнанието на хората, възпитани и оформени в една система на контрол и ограничаване на индивидуалната свобода. В първия текст от сборника *Златните прахоляци* Шедлецка разглежда противоречивия образ на Людмила Живкова, като анализира модела на властта, изграден около семейство Живкови. Патриархалните семейни отношения се превръщат в политики на патернализъм и йерархични структури:

Живков се позовава на усещането за свързаност, по което тъгуват тези, които след войната са дошли от селата в големия град и са се озовали в неговите условия, откъснати от своите малки общности. (...) Само че за обществото приемането на семейството на Живков за образец на национална общност означава съгласие с непотизма,

---

2 Всички цитати от полски и английски език са в мой превод, бел. моя К.Я.

ксенофобията и непрозрачността на публичния живот (Siedlecka, 2019, 11).

Годси също използва семейната метафора, за да опише отношенията между властта в Народна република България и нейните граждани. Американската изследователка оприличава държавата на „властен баща“, който „се грижи за основните нужди на своите „деца“, а в замяна изисква абсолютно подчинение“ (Ghodsee, 2005, 31).

Последиците от подобна „дисфункционална“ връзка между властените и безвластните в обществото обаче са негативни както в краткосрочен, така и в дългосрочен план. В условията на тоталитарен контрол тези отношения създават комунистическата върхушка, системата на доноси и сътрудничеството с тайните служби, както и разправата с инакомислещите, която се проявява в различни форми на насилие и тормоз. В контекста на преход към плуралистично общество наследството на комунистическия период пък води до усещането за беззаконие, бедност и безперспективност за големи социални групи. Освен това допринася за оформянето на силовите структури и подземния свят от представители на номенклатурата и бившите кадри на Държавна сигурност.

В годините преди 1989 година отказът от подчинение застрашава личността с „изгнание (...) от паметта на хората“, тоест със забравата (Siedlecka, 2019, 12), (само)маргинализация или насилие. Инструментът на властта са тайните служби, чието присъствие е осезаемо навсякъде – както в черноморските хотели, така и в чужбина. Кристен Годси коментира „усещането за опасност и подозрение“, което „изпълва туристическата индустрия в България“ (Ghodsee, 2005, 96). Контактите с чужденците на работното място са внимателно следени, а верността към родината и партията често са тествани от цивилните представители на Държавна сигурност, които следят за всякаква форма на подозрително поведение в курортите на Черно море. В чужбина службите са не по-малко активни, макар и невинаги работата им да носи категорични резултати – както в случая с едно от най-обсъжданите разкрития при разсекретяването на досиетата от последните години. Казуист около световноизвестната изследователка от български произход Юлия Кръстева вълнува

Силвия Шедлецка в репортажа *Сабина*. Той представлява „бриколаж от фрагменти от досието и изказвания, интервюта и есета“ на Кръстева (Kovacheva, 2020, 74), като за полската писателка е важен въпросът за отношението на интелектуалците към властта, сложната им игра на отстъпки и компромиси. Друг проблематичен аспект е свързан със съдбата на жертвите и съучастниците на властта, която Шедлецка представя в репортажа *Ахмед, тоест Аспарух*. В него е описана асимилационната кампания, проведена срещу мюсюлманското малцинство в страната, през историята на самозапалилия се в знак на протест Мехмед Карахюсеинов, но и на баща му Хасан Карахюсеинов (Асен Севарски), доверен деец на партията и поддръжник на т. нар. „възродителен процес“³.

Макар че животът на хората в народната република преди 1989 година е белязан от партийните разпореждания, насилието и контрола, преходът не е възприет еднозначно като положителна промяна. Причините за това са както негативните аспекти на посткомунистическата ситуация (икономическа криза, престъпност и т. н.), така и самият манталитет и нагласа на населението. Събеседниците на Шедлецка коментират пасивността на хората, за които „промяната е дошла отвън или по-скоро се е стоварила“ върху тях (Siedlecka, 2019, 139), вследствие от което реликтите от предходната епоха (навици, модели на поведение, властови отношения) продължават да бележат живота им. Обществото е поделено по отношение на непосредственото минало, а „България все още не може да се справи със собствената си история“ (Siedlecka, 2019, 58).

Негативната колективна представа за характера на прехода е споделена от много от героите на Годси и Шедлецка. Американската изследователка, чиито теренни изследвания обхващат 14-месечен период в края на 90-те години, получава песимистичната картина

---

3 Годси не коментира насилствената политика спрямо турското малцинство в Народна република България, но отбелязва негативните нагласи спрямо потенциално турско участие в посткомунистическите икономически процеси. Авторката обръща внимание на предубежденията на управляващите през 90-те години към инвестиции от турска страна в българския туризъм (особено към черноморските курорти) (Ghodsee, 2005, 141).

на „хаоса на източноевропейския град“ (Ghodsee, 2005, 21). Този образ на прехода не претърпява особена промяна над десетилетие по-късно, когато Шедлецка посещава България и обобщава, че за нейните граждани е „трудно да се приспособят към новите времена. А и новите времена изобщо не искат да се адаптират към техните потребности“ (Siedlecka, 2019, 53). Сред споделените представи изпъкват беззаконието и корупцията: в масовото съзнание „българският преход има физиономията на мафията“ (Siedlecka, 2019, 150). Пониженият жизнен стандарт се свързва с очевидните белези на бедност, инфраструктурни и социални проблеми в цялата страна. София и черноморското крайбрежие са смесица от богатството на новите елити и всеобщата запуснатост: „Булевард „Витоша“ е Потъмкинско село, което заблуждава чужденците, че над десетилетието капитализъм е било добро за България“ (Ghodsee, 2005, 24), докато самата столица е сравнена със „стара жена, която някога е била изключително красива (...), но навсякъде са видими следите от постепенен упадък“ (Ghodsee, 2005, 25). Черноморските хотели, които преди 1989 година привличат туристи от Източния блок и Запада и са символ на България за чужденците, стават обект на често незаконни приватизационни сделки, поради което за работещите в туристическата сфера „думата приватизация стана синоним на кражба“ (Ghodsee, 2005, 119).

Всичко това ражда както неприязън към прехода („дойде шибаният Костов и развали всичко“), така и носталгия по комунизма, „а може би просто по по-голямото усещане за безопасност (...), каквото не чувства никой в днешна България, страната на скандално ниски пенсии и слаба социална подкрепа“ (Siedlecka, 2019, 53). Характерно и за двете авторки е разглеждането на тези промени от последните десетилетия през перспективата на чуждестранния изследовател, но и посетителя на страната, който използва разпространените туристически и медийни образи за България като отправна точка за своите анализи. В тях Черно море присъства като многозначна метафора, която едновременно борави със стереотипни представи, но и ги проблематизира.

3. Черно море като културна и политическа метафора

Влиянието на Черно море върху историята на страните, които граничат с него, е значително, което предопределя и голямото културно и геополитическо значение, приписвано на морето в съвременното. Английският изследовател Чарлз Кинг представя Черно море като политически и културен топос, около който се организират микро и макрорегионите на Балканите, Кавказ, Турция; като място, където се сблъскват Изтокът и Западът, капитализмът и комунизмът. Той отбелязва, че след промените от 1989 година това пространство се превръща в „регион с проблематичен политически преход и относително бедни държави, притеснителна празнина в европейския проект за създаване на обединен и проспериращ континент“ (King, 2004). В този смисъл Черно море се възприема като нещо повече от плавателно пространство, геостратегически воден басейн или икономически ресурс за страните, които граничат с него. То функционира като дълбоко вкоренен в културните и литературните въображения образ, около който могат да се изграждат метафори и алюзии за историческите процеси от близкото и недалечното минало⁴.

Книгите на Кристен Годси и Силвия Шедлецка препращат към богатата и разнородна образност на Черно море още в своите главия, но в самите им текстове морското присъствие е различно. От една страна, американската изследователка го превръща в обект на етнографски интерес, като цялата ѝ разработка се занимава с туризма в България преди и след 1989 година с особен акцент върху морските курорти на страната. От друга страна, западнославян-

---

4 По подобен начин е разгледан образът на Черно море в румънската литература и популярна култура от периода преди 1989 година от Роксана Дончу (Doncu, 2022–2023). Според авторката морето като културна представа се разполага между антиутопията (като пространство на трудовите лагери за противниците на режима) и утопията (като ваканционно и хармонично пространство за почивка на трудещите се румънски семейства). Това придвижване между двата полюса на изображение е свързано и с конотативна промяна, при която черният цвят, метафорично асоцииращ се със страданията на лагерниците, е изместен от лазурносиния в популярните текстове на песни, възпяващи морската ивица на страната.

ската културоложка и писателка използва провокативно заглавие⁵, което неминуемо препраща към популярната за поколения поляци туристическа дестинация, докато в самите ѝ литературни репортажи образът на Черно море всъщност отсъства, освен в няколко единични, но значещи препратки.

Кристен Годси разглежда комунистическия проект за изграждане на туристическата индустрия около Черноморието, като го назовава с разпространеното в различни (предимно западни) източници понятие „Червена Ривиера“. Мери Нюбъргър откроява неговото утвърждаване, а също така употреба в един от писаните в периода на Народна република България пътеписи (*Life in Bulgaria as seen by Edourd Calic, 1964*):

Терминът „Червена Ривиера“ може да се открие в западни извори още от 30-те години на XX век по отношение на Ялта и съветското черноморско крайбрежие. Към 60-те години се прилага и за Българското Черноморие (Neuburger, 2013, 270).

Блясъкът и разкошът на това, което той [Едуард Калик, бел. моя, К.Я.] нарича Червена Ривиера, е свързан с разходки с камили, „фолклорни таверни“, фолк оркестри и танцови представления, както и екскурзии до старинни византийски и османски културни паметници (Neuburger, 2013, 181).

Годси започва своя текст от посткомунистическото настояще, когато посещава Българското Черноморие и събира своите етнографски впечатления, и ретроспективно се връща чрез разказите на своите събеседници към комунистическия проект за развитието

---

5 Според Адриана Ковачева в предговора към единствения досега превод на фрагмент от репортажите на Шедлецка на български език, „Заглавието на книгата е труднопреводимо – думата „piach” (песъчища) няма пряк еквивалент на български език. То обаче е значещо в полския културен контекст, защото извиква асоциация с наименованието на курорта „Златни пясъци“. Използваният тук превод – „прахоляк“ – привнася донякъде отрицателни конотации, каквито липсват в оригинала. Метафорично полското заглавие означава „пясъци, лишени от слънчев блясък“ (Шедлецка, 2020, 10).

на туризма. Авторката отбелязва, че макар пейзажът, плажовете и туристическата посещаемост да напомнят типична европейска дестинация, чужденецът веднага може да се ориентира в близкото минало на крайбрежната зона:

Гледайки към морето, виждаш обичайното оборудване за водни спортове, каквото има във всеки голям морски курорт (...). Това може да е Гърция, Италия или Франция, но един поглед навътре, към извисяващите се панелни хотели – монументални стълбове на тоталитарната архитектура – разкрива комунистическото минало на пейзажа (Ghodsee, 2005, 1).

Освен в архитектурата влиянието на централното комунистическо планиране личи и в самото функциониране на комплексите, „организиранни спрямо капиталистическите модели, но независими от принципите на търсене и предлагане и освободени от ограниченията за печалба и конкуренция на свободния пазар“ (Ghodsee, 2005, 3). Годси представя и историята на черноморския туризъм в България под съветско влияние⁶, като вследствие на този мащабен проект българското крайбрежие се превръща „в подходяща (и политически безопасна) ваканционна алтернатива“ за жителите на държавите от Източния блок (Ghodsee, 2005, 84). Отварянето на страната за чуждестранни посетители след смъртта на Сталин пък води до развитието на луксозните комплекси, спечелили на страната западното определение „Червена Ривиера“.

Според авторката тези исторически предпоставки създават „уникална траектория“ на черноморския туризъм (Ghodsee, 2005, 4). Тя повлиява върху живота на работещите в сферата, но и оформя

---

6 Йоханна Контерио разглежда влиянието на политиката на Никита Хрущов върху развитието на туризма и проследява „светизацията на черноморското крайбрежие като проект на това, което Елидор Мехили нарича „социалистически дизайн“ – т.е. „амалгама, създадена от формална и неформална обмяна, институционализирана логика на планиране, нововъведения и привнесени технологии, но и самопредизвикана конкуренция с капиталистическия Запад“ (Conterio, 2018, 329).

самия образ на Черно море в колективното съзнание на българите и чужденците, които го посещават. До 1989 година Черноморието е едновременно привлекателно със своите професионални перспективи⁷ и досег (макар и силно ограничаван и следен от тайните служби) до западните туристи, за които то е евтина почивна алтернатива отвъд Желязната завеса. Ангажираните в бранша успяват да натрупат културен, социален и често икономически капитал, който става особено ценен след Десети ноември в условията на всеобщите трудности (бедност, безработица, инфлация). Именно преходът променя облика на модерния морски туризъм – големите курортни комплекси са приватизирани и разбити на множество малки предприятия и хотели; приватизацията засилва корупцията и участието на мафията; променя се позицията на Българското Черноморие както сред туристите от бившия Източния блок, така и за западните инвеститори. В този смисъл историята на „Червената Ривиера“ в умален вариант повтаря и илюстрира процесите при прехода от планирана комунистическа икономика към демократично устройство и пазарна икономика.

В сборника с репортажи *Златните прахоляци* на Силвия Шедлецка има известно разминаване между очакванията, които заглавието задава, и съдържанието на литературните репортажи. За полския (източноевропейския) читател заглавието веднага отправя към курорта Златни пясъци и по думите на българиста Войчех Галонзка създава:

семантична верига, съдържаща не само информация за слънчевите почивки (...), но (...) сякаш и информация за по-широко разбираната блажена действителност, щастието и красотата на тази страна,

---

7 Важен въпрос за изследователката, която се занимава с теми като пол и феминизъм, са професионалните диспропорции между мъжете и жените в сферата на българския туризъм. Годси разглежда този отрасъл, в който традиционно активността на жените е по-висока, като пример за успешна адаптация на редица от събеседничките си към новите пазарни условия. Тази реализация се дължи на трудовия опит и уменията, натрупани в брашна преди 1989 година, но авторката обръща внимание и на проблемите за мнозинството от ангажираните в туризма след промените през 90-те години, независимо от пола и предходния им опит.

което е част от тогавашната, текуща и бъдеща, идеологическа визия (Галонзка, 2020, 11).

Самият Галонзка обаче признава, че тази представа за България всъщност оформя един не само „далеч непълен“ и „неточен образ на България“ – той е и „фалшив“, защото „е частично допълнен от пренесените понякога от тогавашната българска политическа пропаганда интерпретации на най-новата българска история и култура“ (Галонзка, 2020, 11). В този смисъл книгата на Шедлецка представлява провокация спрямо тези представи и предлага „демитологизация на българската въобразена география“ (Kovacheva, 2020, 69).

Това може да обясни защо всъщност нито един от литературните репортажи в сборника не описва черноморските хотели или крайбрежието, честа дестинация за полските туристи преди и след 1989 година. Това обаче не означава, че Черно море е единствено игра с читателските очаквания (или рекламна стратегия⁸) за Шедлецка. В сборника с репортажи има отделни позовавания на морската топография, които обаче не са пряко свързани с Черно море като обект на туристическо посещение, а по-скоро препращат към основните проблеми в репортажите – наследството на комунизма и съвременното на прехода.

Шедлецка описва парадоксите и непоследователността на комунистическата върхушка в репортажа, който разглежда личността на Людмила Живкова и нейното влияние върху обществения живот на народната република. Във време на държавен атеизъм и рестрикции спрямо православната църква влечението на Живкова към алтернативната духовност се толерира и то обхваща цялата страна, която става арена за нейните религиозни и културни планове – от „София до Златни пясъци“ (Siedlecka, 2019, 32). Влиянието на управляващите върху страната (и конкретно върху морската ивица) не изчезва и след свалянето на Тодор Живков от власт. Същите тези

---

8 А. Ковачева обсъжда и рекламната стратегия на издатели на репортажна и пътешественическа литература, които използват ориентализацията и екзотизацията, но отбелязва, че това не се наблюдава при текстовете на Силвия Шедлецка (Kovacheva, 2020, 72).

крайморски курорти са определени като лично притежание от една от ключовите фигури на политическата сцена след 1989 година – във финалния репортаж, чийто основен персонаж е Бойко Борисов, се споменава за отношението му към управляваната от него държава: „Никога не говори безлично или с дистанция: за правителството казва „аз“, за българското крайбрежие – „моите плажове“, за сътрудниците си – „моите хора“ (Siedlecka, 2019, 248, подч. мое К.Я.).

Противоречивият образ на България след 1989 година, уловен в репортажите на Силвия Шедлецка, е обобщен от Войчех Галонзка, който коментира метафоричното измерение на заглавието на сборника:

без да губи от поглед златната слънчевост на тогавашната България в пейзажа и културата, [книгата на С. Шедлецка, бел. моя, К.Я.] се опитва да разгледа нейните „прахоляци“, както авторката метафорично определя политическото и обществено-културното пространство в споменатия период, стараяйки се да представи неговия действителен образ, лишен от пропагандната позлата, с която го е украсила комунистическата власт (Галонзка, 2020, 11).

Сред „прахоляците“ на съвременна България могат да се открият както материалните останки от комунистическото минало, така и трайните последици от него за колективното поведение и масовата култура. Вторият репортаж в сборника *Златните прахоляци* е посветен на Бузлуджа като „руина на модернизационния проект“ (Siedlecka, 2019, 64) и в него авторката представя упадък на грандиозните строителни проекти на комунистическия режим. Тя посещава този паметник с неговия архитект, който е вече на преклонна възраст и споделя своята биография, в която съветската архитектурна школа е оказала влиянието си: „Георги е проектирал социалистически курорти на Черно море, в които руснаците по време на почивките си купуват златни верижки, коняк „Плиска“ и – въпреки лятното време – дебели кожени палта, и където сега масово изкупват земя и недвижими имоти“ (Siedlecka, 2019, 47).

Не само руснаците преди и след 1989 година обаче проявяват интерес към Черноморието. В колективната представа за прехода

се е утвърдил и образът на мутрите и силовите организации, които „след политическите промени започват да се борят за територии, особено в курортите на Черно море“ (Siedlecka, 2019, 151), а в настоящето влиятелни групировки се радват на необезпокоявана от властта свобода на действие във Варна (Siedlecka, 2019, 236). Фигурите от подземния свят стават и чести персонажи в популярната музика: „чалгата пее за мафиотските босове като за победители от периода на първите години след комунизма“ (Siedlecka, 2019, 151). В духа на низовата култура Черноморието е и фон за лятно блаженство и физически наслади от различно естество за българина в десетилетието на прехода. На билборда край магистралата авторката забелязва въздействащото на първично равнище рекламнo изображение за алкохолна напитка: разполовените дини, които закриват прелестите на блондинка, докато рекламният надпис гласи „Сезонът на дините“ (Siedlecka, 2019, 132). Рекламният модел събужда първо-сигнални асоциации сред целевата аудитория, докато неособено изтънчената игра на думи предметява жената до обект на желание (апетит) за мъжете на плажа. Черноморското крайбрежие се оказва сведено до слънчево пространство, където туристът може да се отдаде преди всичко на консумация – на алкохолни напитки, но и на женски прелести.

4. Заключение

Изобразените сцени от Българското Черноморие, които присъстват на различни равнища – експлицитно или имплицитно – в книгите на Кристен Годси и Силвия Шедлецка, се превръщат в събирателен образ на начина, по който чуждестранният наблюдател възприема страната при своето гостуване. От една страна, посетителят често остава с моментните и първоначални впечатления, оформени от носталгията по младежките лета, прекарани край „Червената Ривиера“; от снизхождението на чужденеца, който идва заради ниските цени и екзотиката на балканско-ориенталските ритми на черноморския плаж; или от известно недоверие към страната на икономическа изостаналост и корупция. От друга страна,

критичният поглед на чуждестранния изследовател търси обяснението за тези феномени и съзира причинно-следствените връзки между комунистическото минало и посткомунистическото настояще, за да проблематизира стереотипните представи и да разбере политическия и културния контекст зад туристическия образ на България.

Литература

- Вачева, А., Папучиев, Н. (2023). *България – поглед встрани от рекламата*. В: *Българистиката по света. Филологията у дома*. Ред. Г. Падарева. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, с. 215–223.
- Галонзка, В. (2020). *През златните прахоляци*. Прев. К. Янев. „Литературен вестник“, № 8, с. 11.
- Шедлецка, С. (2020). *Балкански*. Прев. А. Ковачева. „Литературен вестник“, № 8, с. 10–11, 14.
- [Vačeva A., Papučiev N. (2023). *B'lgariâ – pogled vstrani ot reklamata*. V: *B'lgaristikata po sveta. Filologijata u doma*. Red. G. Padareva. Blagoevgrad: UI „Neofit Rilski“, s. 215–223.
- Galonzka, V. (2020). *Prez zlatnite praholyatsi*. Prev. K. Yanev. „Literaturen vestnik“, № 8, s. 11.
- Šedlecka, S. (2020). *Balkanski*. Prev. A. Kovacheva. „Literaturen vestnik“, № 8, s. 10–11, 14.]
- Conterio, J. (2018). „Our Black Sea Coast“: *The Sovietization of the Black Sea Littoral under Khrushchev and the Problem of Overdevelopment*. „Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History“, т. 19, № 2, с. 327–361. <https://doi.org/10.1353/kri.2018.0018>
- Doncu, R.E. (2022–2023). *Black Sea as a space of contrasts: from political death camp to communist tourist paradise*. В: *Black Sea as literary and cultural space (II)*. Ред. I. Liutskanov, E. Özveren, M. Dokhtourichvili, A. Nuselovici, Sofia: Coopération Universitaire Romanistika & Transpontica, с. 229–256.
- Ghodsee, K. (2005). *The Red Riviera. Gender, Tourism, and Postsocialism on the Black Sea*. Durham–London: Duke University Press.
- King, Ch. (2004). *The Black Sea. A History*. Oxford: Oxford University Press.
- Kovacheva, A. (2020). *Zatrzymanie w kadrze historii. Reportaże Sylwii Siedleckiej o Bułgarii*. „Zeszyty Cyrylo-Methodiańskie“, № 9, с. 69–79. <https://doi.org/10.17951/zcm.2020.9.69-79>
- Neuburger, M.C. (2013). *Balkan Smoke. Tobacco and the Making of Modern Bulgaria*. Ithaca–London: Cornell University Press.
- Siedlecka, S. (2019). *Złote piachy*. Wołowiec: Czarne.

- **KRISTIYAN YANEV** – holds PhD in History of Slavic Literatures from St. Kliment Ohridski University of Sofia where he currently teaches History of Slavic Literatures and Polish Literature at the Faculty of Slavic Studies. His interests include Slavic literatures, comparative literature and trauma studies. He is also part of the project “The post-1989 transition – interpretation of historic change, social experience and cultural memory in contemporary Bulgarian literature”.